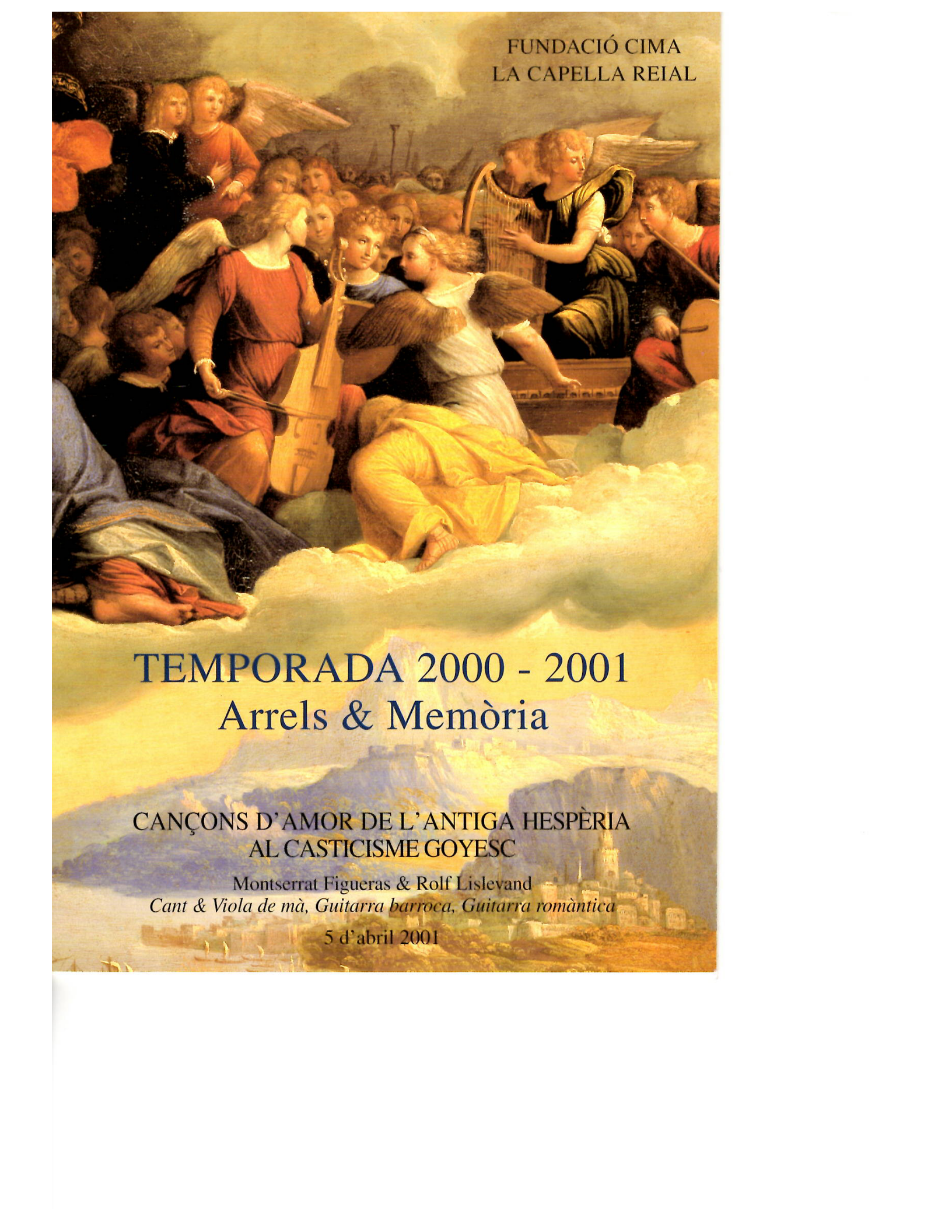

FUNDACIÓ CIMA
LA CAPELLA REIAL

TEMPORADA 2000 - 2001

Arrels & Memòria

CANÇONS D'AMOR DE L'ANTIGA HESPÈRIA
AL CASTICISME GOYESC

Montserrat Figueras & Rolf Lislevand

Cant & Viola de mà, Guitarra barroca, Guitarra romàntica

5 d'abril 2001

NOTES AL CONCERT

El model estatal propugnat pels Reis Catòlics, pressuposava un fort centralisme on la llengua castellana i la religió catòlica eren els principals components de la tendència unificadora del seu regnat. Tant la reconquesta de la Granada islàmica com la persecució i expulsió de minories ètniques i religioses en foren els exponents més evidents i propagandístics de llur política. No obstant això, el llegat d'aquestes cultures deixà una empremta a la Península ensems que, a la vegada, elles s'impregnaren de la cultura hispànica. La cultura hebraica ja tenia una forta presència a la Península des de l'època medieval. Però és en el decurs de la seva diàspora provocada pel govern dels monarques catòlics, Isabel i Ferran, que la cultura hebraica es forjà amb el nom de sefardita i perdurà durant el seu èxode. L'edicta d'expulsió dels jueus hispànics no conversos provocà una gran emigració, entre d'altres, al nord d'Àfrica, a les terres de l'Imperi Otomà i alguns països europeus. La música sefardita palesa aquesta rica influència provinent de la mescla d'elements heterogenis: pervivència de la música medieval hispànica, influència de la música culta de l'Imperi Otomà i fins i tot de la música popular dels pobles balcànics. Així mateix, la integració de les esmentades cultures reflecteix un sincretisme en la llengua dels romanços i cançons que formen llur repertori. La funcionalitat d'aquests textos estava en consonància amb el cicle vital o litúrgic, així com, amb el gaudi dels instants d'oci, d'entreteniment i d'esbarjo de la vida sefardita.

Ja de bell antuvi, els reis i prínceps europeus procuraven prestigiar llurs corts aixoplugant i atraient els artistes més rellevants per al seu servei. És, però, a partir de mitjan segle XV quan aquest mecenatge va ser palesament exercit, i va anar incrementant-se al llarg del Renaixement. El refinament cultural i artístic que això comportava, esdevenia un símbol evident de la puixança econòmica i de la capacitat del mecenes per poder contractar els músics més reputats del moment. És al llarg del cinc-cents que un instrument polifònic, la viola de mà, pren carta d'importància, d'elegància i de subtileza, tant en l'acompanyament com en el paper de solista, a les corts renaixentistes hispàniques de més renom. De fet, tocar la viola de mà, estudiar-la i conrear-la era considerat com un element de bon gust i indispensable en l'educació de tota persona culta i aristocràtica. Lluís del Milà iniciarà amb el seu tractat *El Maestro* (1536), tota una generació de violistes de mà que emmarcaran el quefer musical renaixentista pel que fa a la música d'aquest instrument. En efecte, tant l'esmentat Lluís del Milà, com Luys de Narváez, Alonso Mudarra, Enríquez de Valderrábano, Diego Pisador i Miguel de Fuenllana van ser els grans exponents de l'art de la viola de mà, llegant així mateix, sengles tractats musicals de l'instrument. Peces de nova creació per a l'instrument, adaptades i/o variades –*fantasias, diferencias*, etc.– com peces per veu i viola de mà –*villancicos, romances*, etc.– conformaven el corpus d'aquests *Libros*. Milà treballà a la puixant cort valenciana del duc de Calàbria, on es vinculà amb els cercles intel·lectuals i aristocràtics de l'humanisme valencià de la cinc-centena centúria. Per la seva banda, Narváez fou admirat i protegit per Carles V, encomanant-li la formació musical del príncep, el futur Felip II. I Mudarra, molt probablement, viatjà a Itàlia acompanyant a Carles V.

L'home que malda per expressar els oposats és l'home barrocc. En efecte, el període barrocc esdevé una categoria estètica en la que la *coincidentia oppositorum* es consolida com un dels seus postulats emergents. L'inici del *tono* “*Sepan todos que muero / de un desdén que quiero*”

PER A SITUAR-NOS EN LA HISTÒRIA...

- 1492: El 31 de març, els Reis Catòlics expulsen els jueus de les Corones de Castella i Aragó. La Conquesta de Granada posa fi a l'imperi musulmà. El 12 d'octubre, Cristòfor Colom descobreix el Nou Món.
- 1516-1517: Regència de Cisneros. El 1517, Fancelli fa el Sepulcre dels Reis Catòlics a Granada.
- 1519: El 28 de juny, Carles V, príncep de Flandes i rei d'Espanya, és proclamat Emperador.
- 1521: Luter inicia la traducció alemanya de la Bíblia.
- 1545-1563: Concili de Trento.
- 1548: Tiziano pinta el retrat de Carles V.
- 1556: És coronat rei d'Espanya Felip II.
- 1561: La cort de Felip II s'estableix a Madrid.
- 1563: Inici de l'edificació del monestir de El Escorial.
- 1571: Batalla de Lepant.
- 1575: El Greco s'instal·la a Toledo des d'on comença una de les seves grans etapes creatives.
- 1598: Felip III succeeix Felip II al tron hispànic.
- 1599: Neix Velázquez.
- 1604: Quevedo publica la primera versió d'*El Buscón*.
- 1605: Cervantes publica la primera part del *Quijote*.
- 1609: El duc de Lerma signa el decret d'expulsió dels *moriscos*.
- 1614: Góngora publica *Las Soledades*, Cervantes el *Viaje del Parnaso* i Lope de Vega

- 1621: Govern interí del Conde Duque de Olivares per minoria d'edat de Felip IV.
- 1635: Calderón escriu *La vida es sueño*, una obra teatral que marca el zenit calderonià pel que fa al gènere de temàtica filosòfica i una de les més celebrades del teatre espanyol.
- 1640: Independència de Portugal de la corona espanyola. S'inicia la Guerra dels Segadors que perdura fins el 1652.
- 1648: La Pau de Westfàlia clou la Guerra dels trenta anys posant fi a l'hegemonia espanyola.
- 1659: Pau dels Pirineus.
- 1665: Carles II té quatre anys. Assumeix la regència Mariana d'Àustria.
- 1700: Mor Carles II.
- 1701-1714: Guerra de Successió a la corona espanyola.
- 1717: El borbó Felip V promulga el decret de Nova Planta que aboleix lleis, constitucions i institucions de Catalunya.
- 1746: Puja al tron d'Espanya, Ferran VI.
- 1759-1788: Regnat de Carles III que suposà un període de despotisme il·lustrat.
- 1787: Constitució americana.
- 1788-1808: Regnat de Carles IV. El seu regnat coincidirà amb l'esclat i conseqüències de la Revolució francesa al 1789; al mateix any, Goya esdevé pintor de cambra.
- 1801: Goya pinta la família de Carles IV.
- 1808: És erigit rei d'Espanya Ferran VII.
- 1812: Corts de Cadis i Constitució espanyola.
- 1820: Goya es trasllada a Burdeos. Mort de Napoleó.

ELS COMPOSITORS

JUAN HIDALGO (Madrid, ca. 1614 – Madrid, 1685). Compositor i arpista. Les seves becerroles musicals les adquirí, molt possiblement, en el taller de construcció d'instruments del seu avi on hi treballava el seu pare. Ingressà a la *Capilla Real* al voltant del 1630. Des de 1645 era compositor de música teatral per a la cort, componguent *tonos humanos* i cançons. Felip IV el nomenà, en reconeixement de llurs mèrits, per l'ofici d'ajuda de capatàs de cotxes de llur cavalleria. Gaudí d'un notable aixopluc de la monarquia, tant pel que fa a nomenaments com a emoluments rebuts. Hom pot dir que la seva activitat musical abasteix la darrera etapa dels àustries. L'ur producció profana –*tonos*, *duos*, *villancicos*, *comedias*, *óperas*– és la que és més abundant, nogensmenys també té representat en el seu haver composicions de música religiosa. La fama d'Hidalgo fou reconeguda per Calderón de la Barca, proposant-li de posar música als seus textos; aquesta col·laboració s'inicià el 1660 i perdurà fins la mort del dramaturg. Destaquem-ne l'òpera *Celos aun del aire matan* (1660) i la darrera *Hado y divisa de Leonido y Marfisa* (1680). Hidalgo gaudí de gran prestigi i bona reputació per part dels seus coetanis, els quals valoraven molt positivament els seu ofici compositiu sobretot com a autor d'obres teatrals i profanes.

LUYS MILÁN, MILÀ O DEL MILÀ (València?, ca. 1500 – València?, post 1561). Violista de mà, compositor i tractadista. Probablement viatjà a Itàlia on rebé influència de l'estil italià del moment. També viatjà a la cort de Portugal del rei Joan III, dedicant-li el seu llibre *El Maestro* i rebent un subministre estipendi i un títol cortesà. Estigué vinculat a la puixant cort del duc de Calàbria, Ferran d'Aragó, on es relacionà amb el dramaturg Juan Fernández de Heredia i els compositors Mateu Fletxa i Bartomeu Càrceres. Va escriure tres llibres: *Libro de motes de damas y caballeros* (1535), *El Libro de música de vihuela de mano intitulado El Maestro* (1536) i *El Cortesano* (1561). El primer i darrer llibres ens descriuen l'ambient sociocultural de la cort valenciana. *El Maestro* és un compendi d'obres per viola de mà sola i per veu i viola de mà, on a més, conté interessants indicacions per a la seva interpretació.

JOSÉ MARÍN (Madrid?, ca. 1619 – Madrid, 1699). Compositor i cantant. Home de vida atzarosa –clergue, convicte i desterrat–. Va ser ordenat capellà a Roma i al 1644 i entrà com a tenor al convent de la Encarnació de Madrid. En 1654 és empresonat sota càrrecs de falsificació, i en anys successius acusat de diversos fets luctuosos –robatoris, assassinats, etc.–. Així, patí presó, tortura i exili a les galeres. Sojornà a Lima en el seu exili. No obstant, gaudí d'una enorme popularitat com a músic, virtuós instrumentista i cantant. El seu haver compositiu palesa una cinquantena de *tonos*, *pasacalles* i diversos duets i àries per a veu i baix continu.

ALONSO MUDARRA (diòcesi de Palència, ca. 1510 – Sevilla, 1580). Compositor i violista de mà. S'educà a Guadalajara al redós dels *duques del Infantado*. El 1529 acompanyà a Carles V en la visita que va fer als seus territoris hispànics d'Itàlia. El 1546 és nomenat canonge de la catedral de Sevilla on, en el decurs dels anys, s'incrementà el seu protagonisme en els afers de la catedral, esdevenint-ne maiordom el 1568. *Francisco Guerrero avorí*

1546 publicà a Sevilla *Tres libros de música en cifras para vihuela*. Aquests llibres contenen unes setanta composicions. Els dos primers per viola de mà i el darrer per veu i viola de mà.

LUYS DE NARVÁEZ (Granada, – actiu entre 1530 i 1550). Compositor i violista de mà. Prop del 1537 residia a Valladolid al servei de Francisco de los Cobos, secretari de Carles V. En aquesta mateixa ciutat publicà, al 1538, el seu tractat *Los seis libros del Delfín de Música de cifra para tañer vihuela*. L'any 1548 acompanyà a Felip II en el viatge que va fer per Europa, amb la comesa d'ensenyar als nens cantaires de la capella. Escrits de l'època expliquen el gran virtuosisme de Narváez en la viola de mà.

GASPAR SANZ (Calanda, Aragó, mitjans del segle XVII – Madrid ?, inicis del segle XVIII). Guitarrista, compositor i tractadista. Estudià filosofia i teologia a la Universitat de Salamanca. Després viatjà a Itàlia on va rebre formació musical, entre d'altres, de Cristòfor Carlesana i Orazio Benevoli. A Nàpols exercí com a mestre de capella a la cort del virrei d'Espanya. De retorn a la Península, publicà el seu tractat *Instrucción de música sobre la guitarra española y método de sus primeros rudimentos hasta tañerla con destreza* (Zaragoza, 1674), així com diverses obres literàries en prosa.

FERRAN SOR (Barcelona, 1778 – París, 1839). Compositor i guitarrista. Va ser escolà del monestir de Montserrat on es formà musicalment i on va ser deixeble del P. Anselm Viola. Passà quatre anys en una escola militar. El 1797 presentà a Barcelona *Telémaco*, la seva única òpera. A inicis del 1800 estigué a Madrid sota el patronatge de la duquessa d'Alba. Al 1808 s'allistà, com a capità, a les files de Bonaparte. Es refugià a París en 1813, al caure Bonaparte i ser reposat al tron Ferran VII. Gaudí d'un notable èxit arreu d'Europa, en especial a París, Londres i Rússia, com a virtuós de la guitarra i/o com a compositor. La guitarra mereix un lloc rellevant en la seva producció musical. Provei a la guitarra d'una nova tècnica i, atorgà, a les seves possibilitats, la sensibilitat dels primers aleteigs romàntics. No obstant això, també va compondre, entre altres, música per altres instruments, música orquestral, per veu i instruments, música per ballet i música sacra. Va escriure, també, un tractat per la guitarra: *Méthode pour la Guitare* (París, 1830).

A I R

Or la cer- de orilla del claro Tormes del

PER A APROFUNDIR...

Als qui desitgin informar-se més en relació al programa d'aquesta nit, els aconsellem la lectura de les següents obres:

ANGLÈS, Higiní. *La música en la Corte de los Reyes Católicos*.
C.S.I.C, Barcelona, 1960

ANGLÈS, Higiní. *La música en la Corte de Carlos V*.
Vol. I i II, C.S.I.C, Barcelona, 1984

FERNÁNDEZ DE LA CUESTA, Ismael. *Historia de la música española. Desde los orígenes hasta el "ars nova"*.
Alianza música 1, Alianza Editorial, Madrid, 1988

GÁSSER, Luís. *Luis Milán on Sixteenth-Century Performance Practice*.
Indiana University Press, Bloomington, 1996

GÓMEZ, Carlos. *Historia de la música española. Siglo XIX*.
Alianza Música 5, Alianza Editorial, Madrid, 1988

GREGORI, Josep Maria. "La música del Renaixement, 1450-1590",
Història de la Cultura Catalana.
Vol. II, Edicions 62, Barcelona, 1997

JEFFERY, Brian. *Ferran Sors compositor i guitarrista*.
Curial ed., Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Montserrat, 1982

LOPEZ-CALO, José. *Historia de la Música española. Siglo XVII*.
Alianza Música 3, Alianza Editorial, Madrid, 1983

MARTÍN, Antonio. *Historia de la música española. Siglo XVIII*.
Alianza música 4, Alianza Editorial, Madrid, 1985

PUJOL, Emili. *L. de Narváez: Los seis libros del Delfín de Música de cifra para tañer vihuela*.
Vol. III, C.S.I.C, Barcelona, 1945

PUJOL, Emili. *Alonso Mudarra: Tres libros de música en cifra para vihuela*.
Vol. VII, C.S.I.C, Barcelona, 1949

QUEROL, Miquel. *Canciones a solo y duos del siglo XVII*.
IV, Música Barroca Española, C.S.I.C., Barcelona, 1988

RUBIO, Samuel. *Historia de la música española. Desde el "ars nova" hasta 1600*.
Alianza música 2, Alianza Editorial, Madrid, 1988

Elaboració dels textos: Jordi Rifé i Santaló